

Автор - Незнайний.

~ 1960

Історична доля склалася так, що Україна, при всіх своїх природних багатствах, опинилася в кінці ХХ ст. у стані повної руїни -- екологічної, економічної, суспільної, політичної і у великій мірі культурної. Тому перед новими поколіннями української нації стоїть епохальне завдання -- віднайти себе як націю, що може і повинна бути вповні свobodною, стояти випрямлено, а не на колінах, серед вільних народів Європи й світу, відродити й відбудувати її.

Уже саме положення України, т.зв. геополітичне положення, протирічить теоріям і політичним твердженням імперської Росії про її вищість -- теорії т.зв. "старшого брата". Самі факти передісторії й історичного процесу відповідають проречисто на наші запити, сумніви й побоювання.

Нашим завданням у цьому викладі є не заперечення російської культури чи поборювання її. Ні. В обставинах можновладства і використання дідьковколишніх народів Росія розвинула свою культуру - виробила мову, створила літературу, музику, -- розвинулася у цих галузях.

Не заперечуємо цих досягнень. Нашим завданням, натомість, є виявити від прапків розвиток українського етносу і в процесі передісторії й історії, знайти нитку його безперервного росту або ж тривання в час поразок і руїни. Тоді збагнемо, що ми можемо і повинні бути гордими, що і ми з Вами - є українцями.

Доля освітнього процесу в Україні була трагічна. Кривими, згубними манівцями провадив окупант наших дітей і нашу молодь з однією ціллю -- вихолостити історію України і її культуру з світлих моментів, натомість вселити у молоді душі й уми найвищу пошану і подив до всього російського.

Пора нам з Вами поглянути у суть розвитку українського первня на нашій прапредківській землі і поснувати нитку його аж до наших часів. Тому перемінімвся в слух і аналітичну думку. Пориньмо в давнину -- життя прапрашурів наших, бо відтоді формувалася повільно матеріальна і духовна культура первісного населення України.

З часів старішого палеоліту (старо-кам'яної культури), десть століть тисяч років до нашої ери, оформилося дві групи європейських ранніх цивілізацій: перша охоплює північну Німеччину, Польщу та північні землі сходу Європи; друга охоплює південні землі Європи -- від Піренеїв, півд. Франції, Швейцарії до Чехії, півд. Білоруси й України. Першу з цих цивілізацій окреслювали як північно-нордійську, другу як південно кельтсько-дунайсько-прауруську (себто праукраїнську). Історик Наталія Положська-

Василенко висловила про цей двоподіл так: "Культурна-цивілізаційна єдність з-перед 100 тисяч років до Христа - найкращий доказ європейського походження культури і фізичного праукраїнського, згодом українського типу нашого українського народу". ("Історія України" Н. П.-Василенко, стор.45).

Тривання старшого палеоліту: (200.000-40.000 рр.). Це ще не осіла, а кочова культура, з мисливством і рибальством та збиранням готових - не вирощених плодів, печерних жител, грубих крем'яних знарядь (в археологічній термінології - шельська, ашельська, мустьєрська культури), також засвоєння огню.

Сліди життя людини на українській території дуже давні. Археологи - В. Хвойка, Л. Чикаленко - ствердили це в Мізині (Чернігівщина і на терені Києва - Кирилівська вул.). Це часи т.зв. молодшого палеоліту (40 тисяч - 8 тисяч до Хр.), коли кочування відбувалося в групах, коли наявні вже культові предмети -- богиня плодючости, поховання з червоною охрою, що є виявом культу померлих. Крем'яне знаряддя вже краще вироблене, виявлено перші курені. (В археологічній термінології це р'їнська та мадленська цивілізації). Цікаво, що найдавніші в світі (Європа як колиска) орнаментовані предмети на костях мамута або на іклах його і виріб фігурок жіночих знайдено ~~знайдено~~ саме на території України. Це геометричний взір, часом з охрою (символ очищення). Орнамент мав тоді ритуальне значення - ритм, а може виявляв потребу прояву краси.

В добі мезоліту (8.000-5.000 р. до Р.Х.) при розвитку дрібного вже крем'яного знаряддя із стоянками з куренями є наявні обряди культу померлих, що свідчить про віру людини в безсмертність душі. (Археологічні терміни - свідерська, тарденуазька та кампійська цивілізації).

Доба неоліту (5.000-1.800 до Р.Х.) дуже виразно представлена на терені України, де при розкопах відкрито великі череп'яні посудини із зам'яним зерном, що свідчить про початки хліборобства в Україні; це свідчить також про осіле життя, не кочове, тому що землю треба було обробляти. В Київщині відкрито т.зв. Трипільську культуру неоліту. Землю обробляли крем'яною мотикою. Крем'яне знаряддя було вже шліфоване. Тоді розвивається п'нчаство - глиняний випалюваний посуд з орнаментом, що символізував безконечність життя - спіраль, меандер; також ткацтво; до того часу одяг був із тваринних шкір. Починає розвиватися вимінна торгівля. Люди не жили вже в печерах і куренях. Копали землянки, а згодом будували хати. На чолі роду була мати, тому й лад цей назвали матріярхат.

Окрім трипільської культури археологи відрізняють ще гребінцеву,

маріюпільську, ямну, надбузьку і буківську культури за неоліту.

Вже в кінці мезоліту, а головню за неоліту проходить переміна рас: на зміну неандертальській расі (яку антропологи окреслюють також як ділювіяльна чи неандрійська - homo primgenicus) приходить більше розвинена кроманьйонська (Cro-Magnon) раса (довгоголових), виявлена в розкопах на території України.

Трипільська культура мала в Україні свої особливості; мала вона прадавні зв'язки з Крито-Мікенською або Егейською культурою, найбільше розвиною в II тисячолітті до Хр. Пов'язана вона була з Єгиптом, Хеттами, Вавилоном. Отож Трипільська - типова праукраїнська культура була пов'язана з величезною своїм значенням в історії людства культурою -- першою європейською, і в той час світовою. Про це пише П.Курінний (у Н.П.В., 52): "Найстарші фази, поширені на Наддніпрянщині, мають пізніші сполучення з культурами Дунаю, Балканів, Малої Азії та Кавказу; отож поширення її проходило з півночі на південь, себто з терену України в періоді 1500-1000 р. до Хр. (під час пересування племен Гелляди). Отож Трипільська культура також зробила свій вклад у культуру античності."

Добу неоліту, зокрема Трипільську культуру, дослідники пов'язують з українським народом (53 ст.). В.Щербаківський твердить, що жодного переселення слов'ян не було. Слов'яни, - частина їх-праукраїнці, жили в Україні з доби неоліту. Згідно з Грушевським - послідовно, етапами ще з палеоліту. М. Міллер, археолог, твердить, - на його думку історія України починається ще від палеоліту. Всі послідовні великі культури на Україні є етапами, шаблями формування та розвитку українського народу до нинішніх часів. Навіть советський вчений Мавродін (В.В.) в 1958 р. писав, що: "український народ був автохтоном на цій території, де застала його історія." Антропологи встановили, що на території історичного слов'янства в перших віках нашої ери були поширені ті самі європейські расові типи як за епохи пізнього неоліту.

Ще в III тисячолітті до Хр. прийшов до трипільців войовничий нарід з Передньої Азії, кочовий, і приніс мідь. Мідь є доволі м'яка, тому розплавлену мідь мішали з оловом і так творили твердіший метал - бронзу, з чого виробляли різні предмети. Час бронзової доби 1.800-800 р. до Хр. В той час винайдено колесо, перший віз. Також освоювано дикі коні - Тарпани; розвинулося скотарство разом з хліборобством. Вживано соху - дерев'яний плуг. Тоді батько очолює родину чи рід, твориться отже патріярхат, на вимогу охорони роду. Це ще час трипільської та кіммерійської культури (X ст. до Хр.). Після винайдення заліза (з копалин залізної руди) приходить залізна доба (800-500 р. до Хр.), теж звана в археології

Гальштатською. Обробляють також золото і бронзу. Тоді будують хати, цілі городища для оборонних цілей. Хати получені в села чи селища. Це також початки племінної організації; панує культ природи і культ померлих. Тоді починаються також впливи з Греції через торгівлю.

Від VI-I тисячоліття до Хр. на терені України констатується певна культурна єдність. Virізняється тоді спільність із Балтійським бльоком щодо побуту: хліборобство в початках, ганчарство, ткацтво, хати - житла.

Від 500 р - 0 до Христа виділяється Лятенська доба, коли розвинулося виробництво з заліза - знаряддя і зброї. В той час, ще частинно до бронзової і залізної доби, копають в сучасній Донеччині і в Луганщині первісні шахти і печі для топлення міді та заліза.

Ще у УШ ст. до Христа приходять на терени України скити (правдоподібно з Малої Азії чи з Персії). Впродовж століть вони співживуть з місцевим населенням; вирізняються виробом золотих речей, також відоме емалювання; викопано ці скитські скарби в т.зв. Фовстій могилі; переходять в Києві в музеї. З жанрових сцен видно побут життя. Є також впливи і грецької мітології (пегаси). В лятенській добі розвинулися грецькі колонії на березі Чорного моря, цілий ряд міст-фортець. Назви міст-колоній (фортець): Тіра на Дністрі, Ольвія на р.Бог, Херсонес, Теодосія (на Криму), Пантікапей на Керчі, Фанагорія (на Тамані), Танаїс (на Дону).

У УП ст. твориться там на Керчі Босфорське царство (що його згодом розбили готи) з династією Мітридатів. Тривання цього царства: 438-142 р. до Хр. Зв'язки з Україною того часу - торговельні. В I ст. до Хр. до II по Хр. були на Україні армати, що перемогли ослаблених скитів. На старинних мапах (напр., Птоломея) вказують терен України назвою: Скитія або Сарматія. Також алани (осетини) і роксолани поселялися на південних теренах України.

Римська доба, як доба впливу римських провінцій, таких як Босфорське царство, тривала в Україні від 1 - 345 р. по Хр. Тоді продовжується в Україні розвиток хліборобства, скотарства, промислу та торгівлі, виробу з металів, емалія, самоцвіти. В Україні тривають антропоморфічні вірування у поєднанні з елементами пантеїзму, що розвивається в буйній природі та на обрядово-ритуальному субстраті народу.

В Ш ст. по Хр. приходять в Україну готи, що намагаються володіти населенням. В 375 р. нападають на них гуни з Атиллею (гине в бою полководець готів Германарік). 375 р. це початок доби переселення народів, що тривало до 800 р. по Хр. Було воно спричинене кліматичними умовами азійського континенту, посухи, що творять пустиню, що в свою чергу приневолює

5.-
народи Азії (кочової) шукати випасу для худоби (скоту).

В тому ж ІУ ст. твориться перша слов'янська держава Антів - Антська держава. Ця держава мала вже у своїй структурі риси пізнішої Княжої доби хоча б демократичний елемент Ради на вічу чи Военної Ради, що згодом траплялося і за княжих часів (напр., вибір ^{кн.} Володимира Мономаха). Слов'янське - антське населення України не хотіло терпіти влади готів. За те готи тоді жорстоко помстились - розп'яли на хрестах антського царя Божа, його 12 синів і 70 найближчих дорадників, чого dokonав цар готів Вінітер. Після Божа володарем антив був Мезамир.

Згідно з теорією Мих. Грушевського, частина антив перейшла на південь у чорноморсько-дунайський басейн в погоні за готами; там і оселилися. Від того часу, себто від кінця ІУ ст. та частина антив проживала на південних теренах і мала близькі контакти з середземноморською культурою. Згідно з цією теорією, аж в Х ст., коли кочові орди з Азії почали новий наступ, а Хозарська держава, яка була заборолом між Каспієм і Уралом, розпалася під ударами руського князя Святослава Завойовника, ті самі нащадки антив, після п'яти століть посунули на північ, в Київщину, вносячи з собою культурні надбання середземномор'я. Якщо це тільки теорія нашого великого ученого М. Грушевського, то вона варта тут згадки.

Нищівного удару завдали антам авари (обри), орда з Азії в УІ ст. Однак в тій чи іншій формі ця держава ще тривала до УІІІ ст. Саме в УІІ ст. твориться доволі сильна держава хозар на межі між Європою і Азією -- між Каспієм і Уралом. Це нарід тюркського походження, але в 700 р. прийняв жидівську - Мойсееву віру. Завдяки своїй силі, скріпленій торговельними зв'язками, хозари змогли накинути дань на Антсько-Руську землю, тодішню Україну, і довелось платити ту данину аж до остаточного розбиття хозарської держави кн. Святославом в Х ст.

Через південну Україну проходили ще інші народи - орди. Були це болгари, що залишивши частину свою над Волгою, перейшли в УІІ ст. руські - українські землі і осіли на терені, заселеному слов'янами, в сучасній Болгарії, прийнявши мову і культуру, видно, вищу тоді від їхньої номадської (кочової). В ІХ ст. переходили через південь Русі-України мадари (угро-фінської групи народів). Вони зупинились аж у сучасній Мадярщині (Уграх), колишній наддунайській долині - Панонії, заселеній слов'янами, що творили разом з Моравами Панонсько-Моравську державу.

Мадярів у їх експансії на захід переміг в 955 р. цісар Оттон І, розбивши їх сили. Тут, одначе, відмінно від Болгарії, перемогла малярська мова, тому що вони витіснили слов'ян з Панонії.

Варто звернутися до свідчень про предків слов'ян, себто й предків українців. Російський вчений акад. Рибаков твердить про тяглисть творення характеру українського народу від доби неоліту (трипілля), себто від IV й III тисячоліття до Хр. дотепер. Маємо підстави вірити, що українське населення є автохтонне від прадавніх часів, що не осідало на чийомусь субстраті.

Є свідчення дослідників-істориків і географів античного світу про предків слов'ян, це Гесіод, Геродот, Софокл, Корнелій Непот, Пліній, Тацит, Птоломей. Вони пишуть про венетів, як протослов'ян ще з УП ст. до Хр., які жили на степах Придніпров'я, де кочували між ними сармати. Вони називають антів найхоробрішим плем'ям серед венетів; пишуть, що жили вони між Дніпром і Дністром над Чорним морем. В У ст. по Хр. Анти як держава охоплювала Дон, причорномор'я ^{і Терек} аж до Висли і до горішньої Варти, подекуди до р. Одри) досягала, охоплювала частину Богемії (остання згадка Павла Диякона). Історики новітніх часів також свідчать про анти як про слов'ян. Так думав акад. О. Шахматов; С. М. Соловйов твердив, що анти це південно-західня частина східніх слов'ян, теж вказуючи на праукраїнців. Ключевський вважає, що анти це плем'я дулібів (волинян), - це російські вчені. Ще з давніх істориків, грек Прокопій вважає, що анти це слов'яни, свідчить, що говорять однією мовою. Також сучасник наш в Україні історик Брайчевський вважає їх праукраїнцями.

Готський історик Йордан писав про спадкову царську владу в антив. Державна влада в державі антив була як у військовій організації від 480-558 р. Останнього царя їх Мезамира убили обри (авари). Ключевський, видно, основував свій погляд на свідченні арабського хронікаря Аль-Масуді з X ст., який називав царя антив Маджак і писав, що його держава Дуліби чи Волинь - Велінана сягала в УІ ст. до Карпат. Подає, що й Візантія числилася з царями антив. Це - щодо антив (останній раз в 602 р. згадують антив).

Про давнину города Києва пише вірменин Зенон Глак: це легенда про Кия, основника міста, він називає Київ Куар. Кий їздив до Візантії, де його з почестями приймали. За готів вони називали Київ Донпрттадир. У УШ ст. Київ мав вулиці, майфани, княжі палати, ремісників, майстерні. Рибаков пише, що тоді в Русі займалися хліборобством, скотарством (коні, вівці, корови, свині, птиця), гончарством, ткацтвом, обрібкою заліза. Тоді полювали на турів, зубрів, оленів, бобрів, куниць, лисів, білок; розводили бджоли. Торгували з різними країнами, навіть з Індією і Китаєм. Праукраїнські купці їздили до Багдаду, до Олександрії, на Закавказ'я.

каззя, хутра йшли до Тегерану.

Згадують міста Руси в УШ ст.: Чернігів, де виробляли ювелірні речі, Вишгород (де поляни жили), Новгород Сіверський, Любеч (де сіверяни), Турин, Малин, Іскоростень (на Поліссі), Бузьк (біля Городка) на Волині, у дулібів, Белз, Червень (де білі хорвати), Галич, Луцьк (Лучеськ), Перемишль. Про ці міста в тих часах згадує Тихомиров, Греков і Каргер (з сучасних).

У різних джерелах є згадки про Русь. Назву Русь, русичі або Руси вживали вже в УП ст., відносячи цю назву до терену антів. У Житії Степана Сурожського з 800 р. є згадка про напад руського кн. Бравлина на Сурож-Судак та про його чудесне прийняття віри Христової. Слов'янською назвою праукраїнців була назва руси, що жили на північних побережжях Чорного моря і на північ від ^{його} берегів. У Житії Юрія Амастридського є згадка про руського князя, що на початку IX ст. напав на город Амастриду і охрестився після цього.

Не всі згодні з тим, що було намагання ^у літописі—вивести династію від Рюрика. Русь УП-УШ ст. була сильною, переживала розвиток в зв'язку з розквітом торгівлі з Іраном, Візантією і сараценами (арабами). Вироби руських мистців були вже в УП ст. високої вартости - там перетоплювались впливи чужоземні і творилась своя культура. Візантійські й арабські джерела згадують у УШ ст. Русь в зв'язку з полянами і сіверянами. Коли цар Константин Порфірогенет в 949 р. писав про Дніпрові пороги, він подавав руські і слов'янські назви, ніби відмінні. Є ціла література з назвами Русь, що відноситься тільки до сучасної української території. Найдавніша згадка - документ 555 р., отож VI століття. Сирійський письменник Захарій пише про русів в 555 р.: вони росли, могутні в тім народі по Дінцю, на північний захід від Озова на Придніпров'ї. Є "Книга шляхів та царств" арабського письменника з ім'ям Ібн Хурдадбек з 846 р. з Ірану, де говориться про слов'янських купців і їх мову. Є словник тюркських мов Махмуда аль-Кашгарі з XI ст. (70-ті роки), де є мапа і сказано: руси живуть на північ від печенігів (себто від південних степів), а далі на північ словени (слов'яни) - це про новгородських словен.

Є книга про шляхи та держави Ібн Хурдадбек'а з 860 р. - руси це плем'я слов'ян. В книзі "Країни світу" з 983 р.: Від Руси на схід - печеніги, на південь - Дунай, на захід - слов'яни, на північ - пустеля. Границі пустелі: південна і південно-східня межа пустелі лежить від Дніпрової луки до гір Дінця та Дону (це за Рибаківим, цитата з Н.П.В., ст.81).

Отже східні джерела не ставлять знаку рівності між скандинавами і Руссю; так само візантійці. Патріярх Фотій в 860 р. при нападі Руси на Царгород не називав їх скандинавами: це роси - скити, не варяги. Топонімічні назви, головню щодо рік, дуже тривалі: ріка Рось, притока її Росава; притока ріки Осколу - Рось; на Волині є річка Роска. В гирлі Дону є місто Росія (це по грецьки „Русь”). Отож назви Рос - Русь вживали в давнині тільки для України. Пізніше назва Русь відносилася до Київського князівства, як Київщина (синонім).

В XI-XIII ст. літописи: Русь в розумінні Київщини: "Поїхав з Суздаля на Русь." Отож, всі свідчення вказують на сучасну українську територію як на колиску слов'ян. Належала ще до первісного терену південна Білорусь і частина Польщі, може лише до Висли, а можливо і далі на захід аж до Ельби і Одри на заході.

Розселення слов'ян почалося доволі рано: найраньші пересування були на захід, може III ст., десь у V ст. на півд.схід - на Балканський півострів. В VI ст. слов'яни перейшли ріку Дунай і заселили сучасну Болгарію. Їх там уже застали болгари з Азії в VII ст. Тоді починають слов'яни, під тиском народів Азії, в VII-VIII ст. переселятися на північ, а також на південь Карпат (за Карпати) у долину р.Тиси. В VII ст. слов'яни заселили вже Прикарпаття (на північ від Карпат). Отож в VII ст. заселені були слов'янами терени України: Київщина, Чернігівщина, Волинь, Поділля та сх.Карпати, Галичина і Буковина (за свідченням Ізмаїла Срезневського). Частина Семигороддя (Румунія) була також заселена праукраїнцями. В Семигороді є гора Русь і є там "Руський торг". Праслов'янські племена посувалися з півдня на північ, тому для них лівий доплив Дніпра - Десна була по правому боці від Дніпра, бо вони посувалися у напрямі півночі. Тому то назва ріки - Десна; з старо-церковно-слов'янської мови знаємо вислів в еклезіастичній літературі: "одесную і ошую отца". (Десна означає права, десниця - правця).

Згідно з Повістю временних літ первісні племена так були розподілені: праукраїнські - поляни (Київ, Вишгород), сіверяни (Чернігів, Новгород Сіверський), деревляни - Полісся, дуліби (бужани та волиняни), уличі, ^{жичі} тиверці, білохорвати. Прабілоруські: дреговичі, кривичі, полочани, радимичі. Правосіяни (москвини): вятчичі, а потім завойовані ними новгородські словени.

З усіх наведених нами історичних свідчень можемо зробити висновок: український нарід веде свій розвиток на своїй території від найдавніших часів праісторії - від палеоліту починаючи, через різні щаблі культури, при домішці прибулих етнічних елементів - це є народів, племен і рас.

Мова витворювалася і розвивалася рівнобіжно з розвитком цивілізації -- культури даного населення праукраїнських теренів і його потреб. Українська

мова є однією з індо-європейських мов (це велика мовна родина). Припускаємо, що вже так давно як у VI тисячолітті до Хр. існували основи індо-європейської мови на терені України, і тоді вже десь у III тисячолітті до Хр. вирізнялися в обсязі індо-європейських мовних теренів діалекти пізніших мовних груп - відгалужень індо-європейської прамови. Отож, згідно з дослідями різних галузей науки - археології, етнології, антропології, порівняльної лінгвістики, студій діалектів живих мов і порівняльних студій назагал - приблизна хронологія ~~утворення~~ утворення індо-європейських мов і в тому слов'янської прамови може так зарисовуватися:

1. Індо-європейська прामова - VI-III тисячоліття до Хр.

2. Виділення з індо-європейської прамови діалектичних груп, включно з праслов'янською чи протослов'янською мовою як діалект індо-європейської мови - III-те тисяч.-2000 т. Це прапротослов'янська мова.

3. Праслов'янська (або протослов'янська) мова після певного поділу на східно і західно індо-європейські мовні групи, т.зв. сатем-кентум поділу:

- а) період співжиття з протобалтами: 2000-1.500-1000 до Хр.,
- б) протослов'янська мова, як окрема одиниця після поділу між шелесними і фрикативами: $\acute{s}$ -- s; $\acute{z}$ -- z -- між 100 до Хр. - 500 по Хр.

4. Спільно-слов'янська (Common Sl.) мовна єдність, як інше визначення протослов'янської мови -- вагається між 2000 і 1000 р. ^{до Хр.} до 5-го стол. по Хр.

Згідно з теорією "родовідного дерева" А. Шляйхера, індо-європейська мова розвинулася в 14 різних мовних груп, що витворювали в процесі розвитку і диференціації окремі мови. (Не подаємо тут їх з огляду на непряме відношення цього питання до розвитку української мови і з огляду на час). Також не подаємо, з тих самих оглядів, основних властивостей індо-європейської прамови, що збереглися і в українській мові дотепер, ані основних властивостей праслов'янської мови, що заважили на розвитку української мови. Не подаємо також окремих кількох рис, що є спільні для східно-слов'янських мов. Є спільність рис української мови з південно-слов'янськими, в той час як їх ^(стих самих) немає, напр., з російською мовою. Але ці пояснення втягнули б нас в специфічну лінгвістичну проблематику. Отож, мусимо перейти до узагальнень:

Протоукраїнський період щодо мови тривав від 6-го до середини

11-го (одинадцятого);

старо-український період - від середини 11 ст. до кінця 14 ст.;

ранній середній період - від 15 ст. до середини 16 ст.;

середній період - від середини 16 ст. до раннього 18 ст.;

пізній середній період - це решта 18 ст.;

новітній період - від кінця 18 ст. дотепер.

Ми прийняли тут дуже ґрунтовно зроблену періодизацію, проведену Юрієм Шевельовим, центральним лінгвістом і україністом нашої доби. Тому не можливо точно сказати, в якому році чи навіть точніше окресленім столітті створилася українська мова. Витворення її особливостей, як процесу, розпочалося в VI ст.; при тому тоді виникали риси спільні іншим слов'янським мовам - східнім, західнім, південним, а також специфічні українські особливості. Юрій Шевельов подав генезу української мови таким ствердженням у своїй монументальній праці "Історична фонологія української мови" (ст.51): "По суті, українська мова це ніщо інше, як продовження спільнослов'янської мови так, як вона вживалася в мовленні на території загально окресленій між Карпатськими горами і східними допливами середнього Дніпра." Ця обставина, що два основні діалекти української мови сучасності - північний і південно-західній збігаються в загальному територіяльно з двома основними діалектами праслов'янської (спільно-слов'янської) мови, можуть служити нам фактичною підтримкою нашого повищого твердження.

Отже, після розпаду слов'янської єдності (етнічної і мовної) і розселення слов'ян українська мова розвивалася на основі двох вище згаданих діалектів у окрему мовну одиницю. Тому для об'єктивного образу мовотворення не потрібна штучно прийнята теорія про спільну для трьох народів - російського, білоруського і українського - древнеруську мову, яка ніколи нігде не була засвідчена. Треба виводити українську мову прямо від праслов'янської мови. Визначний науковець акад. О. Шахматов висунув свого часу гіпотезу про можливість існування такого проміжного періоду між 7 і 12 століттям, одначе не міг доказати її існування, тому що навіть найдавніші пам'ятки виявляють уже відмінності між східно-слов'янськими мовами. Деякі славісти прийняли вповні чи частково теорію Шахматова: І. Срезневський, А. Кримський, Мейє (Meillet), частково: Лаврівський, О. Потебня, М. Максимович, П. Житецький, К. Михальчук.

Інша група учених виступила проти гіпотези Шахматова: Франц Міклошіч, Ватрослав Ягіч, О. Огоновський, Ст. Смаль-Стоцький і сучасні українські славісти на чолі з Юрієм Шевельовим, Яр. Рудницьким і рядом інших мовознавців. Вони твердили, що окремі східно-слов'янські мови творилися прямо з діалектів праслов'янської мови.

Радянські мовознавці, унапрявлені центром, з політичних міркувань, підхопили гіпотезу А. Шахматова, при тому продовживши тривання періоду т.зв. древнеруського проміжного періоду з 12-го на 14 ст., коли за їх

теорією, почали розвиватися окремі сх.слов.мови. Речник їх Мавродін твердив, що процес утворення окремих мов проходив в XIV ст. на терені сх.слов'янських племен старої Руси. На підтримку своєї тези Мавродін взяв історичні обставини: більшість української і білоруської території була в 14 ст. в межах Литовської держави. Тоді, мовляв, творилися мови. Однак ця теорія штучна і має політичну, а не наукову основу. Факти не підтримують її: сх.Галичина ніколи не була в межах Литовської держави; не дивлячись на це, мова в Галичині була і є та сама, що мова на Волині.

Обов'язуюча теорія в Радянському Союзі відносилася до всіх науковців і їх праць. Деякі з них мали сумніви і натякали на можливість інших процесів, як напр. А.Булаховський, але висловити в тоталітарній системі власну думку було заборонено.

Варто зазначити, що українська мова займає центральне положення між слов'янськими мовами, тому що має спільні риси не лише з мовами близькими територіально, але й з віддаленими, тому що всі вони вийшли з однієї т.зв. мовної колиски, якою в основному була Україна. Не подаємо тут тих спільних мовних явищ з огляду на їх специфіку і час. Всі ці факти і явища заховані в радянській науці за куртини від погляду студента для того, щоб він повірив у офіційну доктрину і уважав, що життя, культура і мова в Росії розвивалися паралельно, а навіть переважали всіх інших слов'ян, зокрема українців. Мовляв, від загальноруської (ніби загальноросійської) мови відділилася українська і білоруська, а тоді вже до 17 ст. тільки прагнули назад об'єднатися - це є значення слова "воз'єднання", чого, розуміється, ніколи не було. До часу, доки північні землі не були приєднані до Київського центру, ніхто не чув про якісь культурні події чи знахідки звідти. Вся та праісторія, що проходила на українських землях, зовсім не заторкувала терену сучасної Росії.

Найбільше непорозуміння навіть у сучасну політику вніс факт прийняття Петром I в кінці ХУІІ ст. назви Россія (що було грецьким звучанням слова Русь) для всієї своєї імперії. Окремим циркуляром заборонив він закордонним послам вживати слова "Московія" чи "Московське царство". Далі "престижніше", на його думку було ім'я Росія, що хоча звучанням нагадувало давню Київську Русь і її культуру. Щоб утвердити і умотивувати історичне значення Росії, російський історик Погодін висунув теорію, а саме: в Київщині не було українських предків перед татарською навалою 1240 р. На терені Києва і Київщини жили "великороси"; під ударами татар мешканці (жителі) Київщини переселилися на північ, а Київщину окупували тоді жителі Закарпаття. Цю теорію підтримав лінгвіст А.Соболевський, говорячи, що київський

діалект не розвинув жодних українських особливостей до XII ст. Цю теорію заперечив М.Максимович, учений, тоді ректор київського університету, "Филологические письма к М.Н.Погодину" ("Филологическая беседа", 1856 г.). Проти Погодинської теорії виступили й інші учені: А.Кримський в кореспонденції з Соболевським ("Филология и погодинская гипотеза"), а також акад.

А.Шахматов: "Вопросы об образовании русских наречий и русских народностей", журнал Министерства Народного Просвещения, 1899, апрель): "Мы не имеем основания предполагать, чтоб современные малороссы пришли в Поднепровье лишь в историческое время" (ст. 339). "Летописец называет на той территории не одно, а несколько южнорусских племен: полян, деревлян, бужан, тиверцев, дубов, уличей, хорватов. Но так как потомки южнорусов, современные малороссы, от берегов Припети вплоть до Чорного моря, от Днепра и до Карпат говорят такими говорами, которые ясно свидетельствуют об исконном племенном их единстве, то мы должны признать единоплеменность тех южных племен, о которых повествует летопись".

В давній енциклопедії Брокгауза і Ефрона (том 55, ст.314) є стаття А.Шахматова, цитата: "Передмонгольські жителі Київщини це предки сучасних північних українців." Щодо полеміки між Соболевським і Кримським Шахматов писав: "Я решительно стою на стороне проф.А.Кримского, когда он возражает по вопросу, касающемуся в сущности не истории малорусского языка, а истории заселения Украины. Для меня, как и для проф.А.Кримского, не подлежит сомнению, что поляне, деревляне и даже северяне то предки современных украинцев."

Славіст Дурново зайняв те саме становище: Введение. "Малорусская народность то непосредственный поток той части русского народа, которая в домонгольскую эпоху по преимуществу именовалась Русью." Погляд Шахматова прийняли й інші чільні мовознавці - славісти: Розов, В.Ягіч, Ол.Потебня, Ляпунов. В.Ягіч написав в своїй "Критико-палеологической статье": "Как не допускаете для XI ст. полного развития главных русских наречий, когда уже разные мелочи их ясно проглядывают из памятников." Підтримав цей погляд і Л.Булаховський ("Питання походження української мови"), де приводив приклади з топонімії (Чернігівщина). Пригадуємо, що в XIX ст. (в першій половині) все ж були ще автори, що заперечували існування української мови. Одні вважали її російським діалектом, інші - польським (Греч.). Тоді обороняли її існування учені -- Осип Бодянський (проф.московського університету), П.Лявровський, М.Костомаров, чех Шафарік, М.Максимович, І.Срезневський, росіянин, який доказував, що українська мова давніша від російської. Це було подано в хрестоматії; автор

її: Калайдович, Бодянський, Срезневський, Буслаев, М.Колосов, який твердив, що фонетична система української мови становить первісну єдність (одноцілість).

З інших лінгвістів велике значення окрім О.Потебні, мав К.Михальчук, який твердив, що творення східнослов'янських мов від протослов'янської було розбиттям типологічної єдності протослов'янської мови. З цим поглядом погодились чільні мовознавці 1920-их років - Є.Тимченко, В.Ганцов, К.Німчинов, А.Синявський, О.Курило - паліквідовані советським режимом; тепер цю теорію щодо розвитку мови підтримує Ю.Шевельов. Вокольний мовний тип включає українську мову як політонічну, тоді коли польська і російська це мови консонантного типу.

Темпо життя було в давнину далеко повільнішим, тож і зміни мовні приходили повільно, хоча й умотивовано. Мова наша росла і розвивалася за власними законами: до стовбура додавались галузки - більші і менші, обростали вони листям і цвіли нераз пишним квітом. Так росла мова із власною структурою, із притаманною їй гармонійністю, з прерізними засобами мелодійного, а семантично точного вислову. Вона багата в засоби вислову, гнучка своєю формою. І тільки одинокі втілення зла могло довести її в Україні до зганьблення, до таких епітетів як безперспективна, непрестижна, коли насправді вона одна з найкращих, найбагатших мов світу.

Молоде покоління України нехай задумається над тим, як влити в неї знову струмінь життя, як очистити від намулу, як підняти цю прибиту до землі гілку червоної калини - української мови... Бо знаємо ми - вона сляйво душі народної, вона - виспів і звучання її.

- . - . -

Дотепер у нашому викладі про давнину, про доісторичні часи України - хотілося дати лише основу, тверді підвалини для історичної структури нашої Батьківщини. А історичне її буття складне, багате в змагання, в працю, в боротьбу, в перемоги і в поразки, в короткі хвилини тріумфу і в довгі часи важких страждань. На жаль, більшість з Вас в школах України не чули правди про буття України. Її світлих володарів-князів, часто дуже здібних, героїчних, обмазували брудними епітетами, щоб тільки той образ України ставав чужим, відразливим. Так було воно із козацчиною; найбільші уми - державні мужі - володарі-лицарі нарікались зрадникам народу; так було і з героями наших визвольних змагань. Та ми і не можемо в короткому викладі ставити перед собою завдання дати хоча б профіль історичного буття, найсвітліших діячів його.

Нашим завданням буде зіставити культурні впливи між Україною і Московією, чи Росією. Зробимо ми це за допомогою праці Голубенка на цю ж

тему, бо саме він автор цього обширного есею; у своїй передсмертній праці він дав блискучу аналізу цих відносин, - блискучу тим, що вона точна і правдива. Вона висвітлює нам проблеми, часто забуті чи присипані намулом незнання і байдужости.

Коли ми з Вами тут говорили про цілі довгі тисячеліття ставання України у всіх відтинках життя нашої майбутньої нації-борця, - ми не бачили там Росії, ані Московії. Там за лінією Десни - на північ розтяглась пустеля, - пише арабський хронікар; там не квітне життя -- у лісах-пущах, на тих просторах. Не зовсім воно так, як думав старий хронікар-сарацен. Уже десь від УП-УШ ст. поселялися і в тих сторонах хлібороби - слов'яни, отож осілий, переважно, елемент. Вони приходили туди вже на терен, де оселилися раньше від них інші люди; були це угро-фінські племена, що здебільша жили з мисливства й риболовлі. Отож слов'яни прийшли на угро-фінський субстрат і там влаштовували своє життя. Літопись згадує про плем'я в'ятичів і про їх провідника В'ятка.

Уже в X ст. ці землі, звані Верхні землі, увійшли в межі великої держави - тодішньої імперії свого роду Київської Русі. Верхні землі були її територіями. Тоді, коли держава-моноліт розвивалася і росла -- спершу за ~~намірено-державно~~ ^(скацядів Києв) Аскольда і Дира в IX ст., тоді за Олега Віщого, за Ігоря з роду Рюрикавичів, за його світлої умом жони Ольги -- володарки Русі, за її войовничого сина Святослава, - прибували зрідка послы княжі і на північ, в адміністративних ділах, дань збирати, може про торгівлю домовлялись. Зв'язки ті розвинулись, правдоподібно, за кн. Володимира, що оснував місто Володимир, що скріпив свою державу, зробив її могутнішою, що обрав собі віру нову - Христову і для Русі, і хрестив народи, що увійшли в державу його. Не діялось це відразу і не ставалось несподівано. Але тоді, коли Київ охрещено ще в X ст. - 988 р., то на півночі християнство знайшло своє визнання десь аж у XIII ст. в Суздалі, Володимирі та інших містах. Москва була ще тоді малим поселенням, бо ще в XII ст. була лише селом над річкою Москвою. Тому то дивно було і неймовірно, що весь знатний світ, духовний, дипломатичний - прибув святкувати тисячоліття охрещення саме до Москви і в Загорський монастир, збудований аж в XIII ст., а не до Києва, де ще в X ст. відбулося охрещення, де охрещено саме Русь, а не верхні її землі в той час. Але все диктує сила - потуга. Переможцями -- сильні і знатні (потуги чи надпотуги). А Київ тепер, покищо, лише провінція Москви. Такої метаморфози довелось зазнати стольному граду Києву. Хто ж поверне йому давню славу?!

Призадумайтесь ~~однак~~ ^{Над} тим, як прийняли тому 1000 років "нову віру" - християнство в Україні. Чи прийшла ця віра на пусте обездуховлене місце?

Ні, так не було. Україна у різних фазах свого духовного і матеріального розвитку і росту мала свою віру, релігійний культ; спочатку, ще в кам'яному віці, це був культ предків, потім розвинувся пантеїстичний елемент, з силами природи, з домінуючим у всьому сонцем, потім поряд з обоженнюванням сил природи - прийшли антропоморфічні вірування. З цим усім пов'язані були обряди і ритуали; була у наших предків потреба духовного очищення, символами чого були два елементи - вогонь і вода. Їх віра мала поняття добра і зла і їх персоніфікації. Однак не мала ця віра етичних філософських основ, які дала їм християнська віра, віра любови і жертви, добра, милосердя і правди.

Зрозуміло, що був і певний спротив проти "нової віри", але і було велике зрозуміння для цієї віри, яка має в собі багато паралель з домінантами давньої їх віри. Тому й прийняти прийшлося її легше саме на Україні. Адже вже давно проповідува^{ли} її, ще в попередньому (9-му) столітті св. Кирило-Константин й інші проповідники. Тяжче приймалась Христова віра у т.зв. Верхніх Землях, в сучасній Московщині. Напр., ще в кінці X ст. пішов туди проповідувати християнство місіонер Леонтій з Києва, прозваний згодом святим. Він мусів згинуть там замученим, бо віра його ще не проникнула сердець людських далеко на півночі від Києва.

Разом з "ною вірою" приходили і книги, література еклезіастична. Розуміється, часом переходили ці книги в переписаному виді і в північні землі, в Суздальщину, а згодом у Московське князівство. Так що культура Київської школи промінювала і на північ у Верхні Землі. Це був, так би мовити, перший культурний контакт України (Руси) і майбутньої Росії (Московії).

Нашою ціллю є тепер дати головні моменти взаємних культурних контактів між Україною і Московією (чи Росією згодом). Автор праці про українсько-російські відносини наголошує відмінність соціо-психологічних типів -- українця і москвина (чи росіянина згодом), що витворився в іншому природному і кліматичному оточенні, зазначаючи, що на індивідуальність в Росії діяли і зовнішні впливи. У той час тип українця формувався на основі місцевих прадавніх культур і не^раз цінних впливів іззовні - як середземноморські культури та й при відмінності клімату України.

Отже повернімося ще до Руси: Русь - це перша українська держава історичних часів.

Московія створилася як цілком відмінна культурно-історична формація, на іншому етнічному субстраті (угро-фінському) і з іншими культурно-історичними традиціями і впливами; це в першу чергу монгольський компонент в зв'язку з наїздом татарської орди і тривалою окупацією московських земель

(1237-1480). Отже Московія є державою значно пізнішої формації. В кінці ХУП ст. Московія привласнила собі давню українську назву Руси в грецькому звучанні - Россія, чого dokonав цар Петро I, перетворюючи своє царство на імперію; отож - ~~євразійська~~ змінив декретом назву ради престижу, який мала здавна у світі Київська Русь. При тому задля своїх імперіялістичних цілей -- московська історіографія привласнила собі весь славетний період -- історію Київської Русі. В західній Європі, в дипломатичнім світі кінця ХУП ст. вживалася лише назва Московія, але цар Петро не тільки декретом змінив цю назву, але й підкупом здобув згоду французьких редакцій уживати офіційно і в пресі назву "Російська імперія", або Россія. Російська гігантомахія - з величезними просторами країни - розвинула поняття Росії в поняття святая Русь, а рівночасно спрямувала свої зусилля на знищення українства як іногородців. Отже - назва наша і висока культура Київської Русі має стати власністю Росії, а самі носії цієї давньої культури повинні бути або вповні асимільовані, або знищені як "іногородці". І це після того, як Київська Русь була інтегральною частиною Європи - і щодо своєї культури і духовости і щодо подружніх династичних зв'язків України-Руси з Західньою Європою.

Згідно з істориком М.Костомаровим, риси українські (проявлялись і в Київській Русі) - це принцип індивідуалізму щодо власности і способу господарства, а російською (московською) рисою є принцип общинности - (община), що згодом проявилася в колективізації. Авторитарність і централізм є також російськими рисами. Що ж до України, то навіть принцип федералізму в поєднанні з централістичною Москвою - виявив банкрутство на нашій терені.

Варто в цьому місці подати схему східньослов'янської етногенези і культур даного терену, випрацьовану найвизначнішим українським істориком Михайлом Грушевським.

Отож: Київська держава, право, культура були утвором однієї народности - руської-української.

Володимиро-Московська держава є витвором російської народности (в 19 ст. її називали "великоруською").

Київський період має своє продовження, після татарської навали в 1240 р., в Галицько-Волинському періоді ІЗ-І4 ст., а потім у Литовсько-Польському періоді (кінець І4 ст., 15,16 ст.)

Натомість Московська держава виростала на своїм корені.

Деякі (об'єктивніші) російські історики прийняли цю схему М.Грушевського: Сторожев, О.Пресняков, які також представляли історію України

(Малоросії в царській термінології) і історію Росії як окремі історичні процеси. До цього погляду приєднався також акад. Піпін: "Южный союз княжений с Киевом во главе X-XIII века носил название Руси, которое распространилось от полян (Киевщина) на Волынь и Галицию. Он ещё не переходил на Белорусь, на Новгород, ни на Северо-Восток. Деятельность преобладала на юге. Из Киева шли влияния."

Московія формувалась в 13-16 ст. Про цей період Бердяев, російський ідеалістичний філософ кінця 19 і поч.20 ст., висловлюється, що "Московський період (13-16 ст.) це найгірший період в російській історії, найбільш задушливий і азійсько-татарський за своїм типом." Це potwierджували і чужинні мандрівники, як Павло Алепський, автор записів-щоденника, діякон з Візантії, який подорожував через Україну до Москви разом із сирійським патріархом в 1654-56 рр. Це вже 17-те ст., але характеристика, подана Бердяєвим, potwierджується: "Цілі два роки колода висіла на наших серцях, а розум був геть чисто стиснений і придушений, бо в тій країні (Московії) ніхто не може почувати себе хоч трохи вільним, задоволеним.." Про Україну пише він з захопленням: "Від тієї хвилини як ми лише побачили Печерську лавру... та як лише долетіли до нас премилі пахощі цих квітучих земель, наші душі затремтіли від радощів та втіхи, серця наші порозкривалися і ми розливалися в подяках Господеві..."

Саме починаючи з 17-го ст. впродовж 150-200 років, проходив процес сильних українських впливів на Московію. Козацька старшина й інтелектуальна еліта 17 і 18 ст. була свідомо українського історичного процесу, докоріниться в Київській Русі, про що свідчить хоча б таке ствердження козацького літописця Величка: "Страна наша європейська не забула свого минулого і з гордістю про нього згадувала, свідомо того, що козацька Україна це ж бо те плем'я славного руського народу."

Натомість російські інтелектуали 19 ст. усвідомлювали собі цілком відмінні процеси ставання Московської держави, що віддзеркалено в акад. Піпіна: "Москва легко об'єднала північні племена і їх князів, утворюючи на місцевій основі своєрідну державно-політичну і культурну єдність, яку слушно вважають євразійською синтезою місцевих елементів".

Натомість ті елементи, які противилися об'єднанню з Московською державою, були приєднані іншим способом - радикальним, це відноситься напр. до Новгорода. Цим способом було "истребление" небажаних елементів - брутально нищено населення або переселювано його.

Та самої сили виявилось не досить; для реформ Петра I потрібна була ще освіта і культура, які були розвинені тоді саме на Україні. Отож -- закликають з Москви на відповідальні становища українців та деяких біло-

русів, як Симеона Полоцького, що був вихідцем Київської Академії і був учителем царських дітей. Є великий ряд високоосвічених українців (яких називали малоросами, южанами, навіть хохлами і т.д.). Їх висвячують на єпископів, архієпископів, які вводять на московські терени освітню систему з шкіл України. Вони оформлюють і інтерпретують догми віри, роблять прецизні переклади з класиків античного світу, пишуть п'єси, вірші і проповіді. Реформують Духовну Академію Москви. Про це пише дослідник Харлампович, акад. Пипін і інші. Туди перевозять книги з України, де їх переписують та частинно перекладають, а частинно пояснюють незрозумілі слова (додають словники), бо українська літературна мова України, хоча була основана на староцерковнослов'янській мові, була дуже відмінна від російської літературної мови, що також мала староцерковнослов'янську основу. У ті часи це була своєрідна гегемонія української культури в Московії.

Кн. Н. Трубецкой твердить, що в період 15, 16 і першої половини 17 ст. цілком по різному проходила історія України і Росії. Але далі стверджує цей самий автор, що українська культура стає "общерускою", вважає, що її перенесено і прищеплено Росії і вона вже стала її власністю, хоча сам вважає, що українська культура сама по собі належить до іншої культурної зони, а саме до Заходу, до Європи. При всьому цьому розумінні відрубності української культури, Трубецкой висловлюється проти самостійного українського культурного розвитку.

Стож, скориставши з усіх духовних благ, виплеканих в Україні, Росія виявила свою повну невдячність, а навіть різку погорду і ворожість до українського національного елементу. Українців, що переїхали в Московію, намагалися очищати від, мовляв, латинницьких особливостей, перехрещувати (з православної віри в православну)... Їх називали в Москві єретиками. Однак, не маючи власних сил, давали високі становища тільки українцям в 16 ст., 17 і ще в 18-му. Є 147 імен українських учених, що працювали тоді в Московії. Весь маразм ситуації виявив акад. Пипін, пишучи про ворожість москвинів до науки як "діявольського соблазну" і до її носіїв українців, що працювали серед морального здичавіння в Росії.

Московський цар і його уряд в Переяславі (1654) офіційно погодилися стати протектором України, зберігати місцеве право і звичаї. Та на практиці це довело до всього протилежного. Не дивлячись на те, що Україна не прилучилася до Московії як її провінція, саме так трактували москвини (їх уряд) Україну, виявляючи підозрілість і ненависть до всього їм чужого в Україні. Приєднався до подібної настанови тоді і єрусалимський патріарх Досифей, який в 1686 р. писав цареві з обуренням, що "з козацької

землі люди їздять на вищі студії до західноєвропейських університетів, заражуючись там латинськими ересями."

Конфлікт двох протилежних ментальностей і настанов - російської і української - поглибився ще більше за цариці Катерини II, яка вживала всіх доступних їй засобів, щоб сфальсифікувати дійсність і представити перед Заходом Європи Росію, за допомогою підкупства і фальшивих декларацій та кодексів, - як надзвичайно культурну і гуманну країну. Це назовні свого царства (імперії), - за часів енциклопедистів у Франції - за Вольтера, Дідро, Альфонс Доде старш. - підкуплених царицею. Для прикладу: Вольтер, звертаючись до цариці, писав: моя імператрице. "Справедливість і людяність водили пером цариці, коли писала свій новий Кодекс прав (які, до речі, ніколи не здійснювались). Кайдани, що обтяжували селянина, розірвані. Він рівний серед рівних із піднесеною головою." Видно, вістка про закріпощення селянства в 1782 р. не дійшла тоді до Франції. Вольтер писав також: "Кожний, хто плекає в Європі культуру, вважає себе Вашим підданим, моя Імператрице." Називає її Вольтер також "північною зорею". -- Так творився "російський міраж" в Європі.

Коли хтось із мистецького світу відвідував російську імперію, йому влаштовували препишне прийняття, твориди для даної людини т.зв. "російську маскарладу". Так прийняли на Кавказі А.Доде, який сприйняв це як найвищу пошану з боку Росії і її царя до світового мистецтва і літератури. Отже, апогеєм цього брехливого фальшу і бутафорної пишної фасади - були часи Петра I і Катерини II, про що добре знав Т.Шевченко (із поеми "Сон"):

"Це той первий, що розпинав нашу Україну,
а вторая доконала здову-сиротину."

Цей "російський міраж" давав надхнення Ленінові, коли він закликав українських робітників "зблизитися до великоруської культури." Так і Ленін завершував діло, розпочате ще царем Іваном III Калиткою: "Собрания Русских земель" - своїх і не своїх...

Деякі чужинці бачили дійсність і об'єктивно її представляли. Таким був француз маркіз де Кюстен, що в 1839 р. написав свій спогад-репортаж з перебування в Росії. Це він вперше вжив вислову "un empire de facade". Він пише про "безмежну тиранію, що топче душу людини", стверджує, що російський імперіалізм є душею всієї імперії, а також звертає увагу на перекручування фактів і явну брехню, що виходить від уряду царя. Розмовляючи раз з царем Миколою I, Маркіз висловив подив, як може цар такої великої імперії ще мати час брати участь у балах. Цар заспокоїв цікавість маркіза, кажучи, що він не має жодних проблем з адмініструванням країни, отож все спокійно, панує тотальний послух, додаючи, що "деспотизм ще

існує в Росії, бо він складає сутність мого правління, але цей послух при тому згідний з генієм народу російського." Коли цар Микола I довідався згодом, що маркіз, не дивлячись на те, що його всюди пишно приймали, писав про Росію як про царство шпигунів, підлабузництва, підкупства і страху, у вибуху обурення висловив жаль, що він так ласкаво його прийняв.

Які ж відмінні враження де Кюстена від листів до цариці Катерини II від філософа Дідро, який писав їй, що стає перед її портретом з непокритою головою і висловлює такі думки: "Ви, яка на троні, являєтеся нам вірним зображенням божества..." Тютчев, рос. поет і ідеолог, був одним з тих, що обурювалися книжкою маркіза де Кюстен, хоча й признавав, що все там написане, правдиве; все ж невдячність автора книжки його вражала, писав він Але вся критика, висловлена де Кюстеном, уважав Тютчев, розбивається об велич Росії..."

М. Драгоманов реагував на такі писання: виглядає, на основі трактування історії України збоку російської історіографії: Україна в 16-18 ст. піла від турків і ляхів і нарешті: "возз'єднання" з Росією і повернення до своїх "природних царів", де всі потреби України задовільнені... Чоскаль кн. Меньшиков дістав для себе в Україні маєтки і українських кріпаків. - Це подав Драгоманов з явним сарказмом, як перекручують і фальсифікують українську історію. Історик імперського типу С. Соловйов стверджував, що "малороссийский народ терпел много, но не от русских властей, а от своей старшины ..." Інший російський історик Пассек був більше об'єктивний і признає, що Київська Русь в свій час поставила чоло наїзникам з Азії, татарам, а козаки поставили чоло турецьким силам. Починаючи від кн. Святослава, це були русичі-українці, що боролися.

Розвиток давньої епіки - поезії у виді співців боянів теж ішов з України. Також і зв'язки з Європою почалися від часів Київської Русі (ще з X ст.). Подібні думки висловлював також історик Пижов.

Відомий літературний критик головно 1-ої половини 19 ст. Віссаріон Білінський в той час, коли ще не здогадувався про прагнення України до самостійності, прославляв українську поезію, вважаючи також, що "Слово о полку Ігореві" це "прекрасна запашна квітка слов'янської народної поезії і що воно носить відбиток поетичного і людяного (гуманного) духу "Южной Русі - України". Білінський згадує також про відмінність становлення жінки в Україні - як рівноправного, і в Росії - як рабського. ("В Южной Русі отношения полов основано на любви, тогда, когда в России жена это род домашней скотины", що проявляє дикість обичаїв.

Володимир Соловйов, поет і філософ, писав про ганебну систему русифікації, про лицемірство, про політику Росії, проїняту брехливістю, про

зневагу до вільної думки й слова й про брутальну силу зброї. А все ж він вірить в месіанізм (історичне покликання) Росії, що для нас може послужити аналогією для сучасного Сов.Союзу, з тими самими місійними цілями. Ідея "Москви - Ш-го Риму" має позначки царства Антихриста, - він уважає. Плачучи з своєї сторони візію теократії - місійного царства Росії, Соловйов відчув приреченість Росії в тому стані, в якому він її знав.

Кн.Трубецкой, будучи критичним до російської дійсности всіх часів, все ж уважав, що завдання визволення народів може бути розв'язане лише російською - імперською перемогою (за I світ. війни), яка віддасть у руки Росії світову гегемонію. Трубецкой прагне збагачення російської культури українською, але в той же час не признає окремішности української культури. З цим російським автором полемізував український історик Дмитро Дорошенко: в дійсності ^{тока} вانی не перейшла вповні до Росії, ані, передавши свої цінності Росії, не стала російською культурою. Петро I, як реформатор, перейняв був певні зовнішні практичні досягнення Заходу, як їздив до Європи, а не духовну сторону тієї культури; так само із українськими впливами - Росія прийняла певні українські елементи, але радше формальні сторони української культури. Отже перетворення української культури в російську не сталося, і українська інтелігенція не втратила відчуття окремішности.

Згадуємо тут, як бачите, деяких частинно об'єктивних дослідників історії і культури з-посеред росіян і українську реакцію на їх погляди. Однак назагал російський пересічний інтелігент ставився в 19 ст. до всього українського з погордою, як до грубого мужицтва. Висмівали малоросів і при царському дворі за їх начебто грубість, що часто було лише виявом відмінних поглядів і браком підлабузництва.

Серед них панував погляд на історію Росії за витвореною їхніми істориками схемою, що служить оправданню і умотивованню імперського принципу, а саме:

I етап: Праруська (древнеруська) народність,

II етап: Теорія єдності всіх трьох руських племен: великоруського, малоруського і білоруського.

III етап. Початок російської історії: Київська Русь, отож привласнення собі періоду Київської Руси.

IV. Міт єдності Росії переростає в міт єдності культури і мови.

V. Залежність української культури від російської і благодійні (благотворні) впливи на неї збоку російської культури.

Рос. історик Покровський виступив проти цієї схеми, писав про хибність теорії єдності двох культур - української і російської. Це однак заперечено збоку російських кругів і признано за найвище добро - Російську державну єдність.

Кн.Трубецької точніше визначав етногенезу росіян: "Росіяни ("русские") разом з угро-фінами і Волзькими тюрками складають окрему культурну зону, при чому - зв'язок росіян з туранцями закріплений не лише етнографічно, але й антропологічно, бо в російських жилах тече окрім слов'янської і угро-фінська і туранська кров."

Навіть П.Струве, що був доволі радикально російських поглядів, писав: "Головним фактором утворення великоруської нації була Московська держава і монголо-татарські впливи."

Російський історик Шмурло пише, що первісно Московське князівство (княжество) складалося (14-15 ст.) з губерній (з царських часів): Московської, Ярославської, Володимирської і Костромської.

Акад.Піпін твердив, що панівна російська точка погляду - доктринерська. Він писав: "Етнографічна різниця древньої півночі і півдня, а також приналежність древнього Києва південній галузі (українській) не підлягає сумніву"... "Войовеича енергія козацтва - це риса, що коріниться в Київській Русі". Піпін відмітив також відкритість характеру української культури в протигагу російській ізольованості. Так, наводить українську гостинність, відзначену ще у Писаннях кн.Володимира Мономаха, в протигагу до замкненості росіян. Також уважає, що дума козацька нагадує давні перекази з княжих часів. Піпін підмітив також, що джерело європеїзації Росії є в Україні.

Варто хоча коротко згадати в цій викладі про долю українського шкільництва. В 16 і 17 ст. в Україні були майже всі грамотні, включаючи усі верстви і жінок, що було в ті часи рідким явищем. Через послідовне закриття шкіл царською владою, себто під покровом російських впливів і царської "опіки", більше як двісті років пізніше, коли в імперії проведено перший цензус в 1897 р., на Україні було лише 13 грамотних на 100 осіб.

З великими труднощами з боку російської влади та рівночасно з великою жертвенністю української ідеалістичної інтелігенції, також з рядів знатних шляхетських родів - відкрито в Харкові в 1805 р. університет. Основником з-посеред гурта ентузіястів був Василь Каразин. Цей університет набрав відразу європейського характеру. ~~Цей університет~~^{Він} був оснований на місці харківської "Колегії", в якій у 18 ст. викладав якийсь час український філософ Гр.Сковорода (1722 - 1794). Професура і студентство мало великий пієтет до філософа Сковороди. Про Харківський університет ішла добра слава, як про високу школу європейського типу, ідеалістичного характеру, тоді як Московський університет часто називали "чиновницьким".

В цій університеті учився, а потім викладав великий український філолог Олександр Потебня, а згодом викладав там учень його Дмитро Багалій - історик. Близьким до університету був Гр.Квітка-Основ'яненко, український письменник і діяч. Коли російські круги висміювали українську мову як

нездібну до літературного вжитку, він відповідав тим критикам (Краєвському): "Она движется и будет жить". Вчився там також знаний учень і діяч Григорій Полетика, здогадний автор "Історії Русів".

Варто згадати, що за перше десятиліття існування університету в Харкові, видано 210 книг (авторства професорів і студентів цієї промінентної школи), а це була якраз половина видань книжок із усієї російської імперії за те десятиліття. Отож: видано 420 книг за роки 1805-1815, а з того 210 в Харківському університеті ім. Ол.Потебні.

Незадовго почалася реакція, почалося переслідування української науки, нагінка на неї. У той час насильно змінювали програми університетських викладів, приходили безграмотні циркуляри поліцейного характеру, а завершилось це гонінням вже за большевицької влади, коли університет насильно переіменовано на унів. ім.М.Горького. Так Москва під гаслом єдності вела політику геноциду проти України впродовж цілих століть.

Приступаючи до теми відносин між Україною і Росією ми покликались на працю дослідника Петра Голубенка, тепер уже покійного. Цей дослідник збирав документальні джерела і матеріали для цієї студії довгі десятиліття в невідрадних умовах, останньо проживаючи на чужині. У цій своїй студії він присвятив багато місця також впливові Миколи Гоголя на відродження і розвиток російської літератури, внісши туди найкращі елементи української духовости, дух лицарства - козаків у його повісті "Тарас Бульба", українського фолкльору і гуманности характеру у "Вечорах на хуторі близь Диканьки" а тоді відкрив велику правду про суть російського буття - чиновництва у "Ревізорі" та в "Мертвих душах". За те, що Гоголь не зміг оспівати позитивні характери тодішнього російського суспільства, бо їх не бачив перед собою, його зненавиділи в Росії, хотіли навіть карати. Так помер він у глибокій розпачі, відірваний від України, тому що повірив був у те, що він своїм творчим українським духом відродить дух Росії. Але це був міраж. У своєму "Дневнику" Достоєвський писав: "Все мы вышли из шинели Гоголя", розуміючи значення його психологічного проникання у людську істоту, маючи на увазі "Шинель" Гоголя.

Згадаємо тут ще впливи Бердяєва, філософа, який, будучи вихованим в ідеалістичному дусі, все ж уважав, що найважлишим є єдність імперії. Бердяєв писав: "З духовного і морального погляду я відкидаю радикально радянську владу, бо вона стікає кров'ю й запрягла народ в нечуване ярмо. Але -- в даний момент це одинока сила (?!), що в стані охоронити Росію перед інвазією." Отож Бердяєв не вагається стати в оборону советської імперії,

хоча б за ціну свободи для свого ж російського народу!

Отож - російська історія з її месіанізмом і шовінізмом - це джерело всіх негативів для життя її народів. Речники руху слов'янофілів, навіть включно з Вол.Соловйовим і М.Достоевським - це також жертви ідолопоклонства російській єдино-неділимій державі. Тож не було безперервної історичної тяглости двох культур. Дехто, прихильний до України, це розумів; напр., дослідниця Адріанова-Перетц твердить про те, що мистецькими традиціями Гал.-Вол. життя 14 ст. зв'язане з Київською Руссю.

Натомість в Сов.Союзі говорити про окремішність київських рис культури, історичної традиції - це злочин, т.зв. "буржуазний націоналізм". На жаль багато ще дослідників з Заходу вважають російську науку і її схему історії об'єктивними, а схему М.Грушевського фашистським фальсифікатом. Уважають також і тепер розподіл Росії (Сов.Союзу) на окремі держави короткозорою теорією.

Варто було б, щоб ті, котрі на сході і на заході борються проти ідеалу Свободи, послухали б ще й іншої думки вже недавнього історіософа росіянина Г.Федотова (з еміграції, уже покійний), що після П. Світової війни писав про те, що "держава - Росія - була страховищем для свободи народів. Втрата імперії буде моральним очищенням, звільненням російської культури від страшного тягару, який спотворює її духовне обличчя." Федотов пише також про "негативний антихристиянський характер російського месіанізму." "Жертвенне спасіння підмінилось імперіялізмом кесаря. Більшовизм, знявши всі маски, будує Росію Ксеркса".

Ми віримо, що Ви - молоді і дужі, передасте і іншим естафету думок про Україну і про її ворога-імперіялістичну Росію, що Ви станете в обороні України.

Ніколи не забуваймо слів Василя Симоненка: "Можна все на світі вибрати, сину, - вибрати не можна тільки Батьківщину."